

ОБМЕЖЕННЯ СОЦІОБІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ

Сутність людськості полягає в «психо-мозковому людському потенціалі як окремому і еволюційному принципі всебічно об'єднуючої трансформації мавп'ячої сторони з метою перетворити її в ефективний механізм сторони людської»¹

Анджей Верцінський

На початок розповімо одну історію. Отже в 1979 році в Індії 102-річний йог Свами Сатія Морті, став учасником експерименту з *біофідбеком*², під час якого мав на деякий час відключити декотрі функції тіла. Експеримент проводили медичні техніки, зокрема делійський медик Й. Г. Матура. Свами Морті довів, що у стані медитаційного трансю може надовго затримати серцебиття. Протягом 90 годин він поступово низив температуру свого тіла до 26,8°C, що є мабуть найнижчим показником, який зареєстровано у живої людини. Без відповіді залишається питання, чи це найнижчий показник також для живого йога? Через 192 годин Свами вийшов зі своєї незвичайної медитації, але став легшим на 5,5 кг³. Очевидно, опанування своєї тілесності супроводжується величезними енергетичними витратами.

Біофідбек принаймні від 1996 року є розповсюдженим методом, що використовується під час тренування зірок спорту. Саме тоді тренери плавців із Колорадо почали застосовувати цей метод. Кажуть, що для збереження таємниці успіху, перед змаганнями басейн зачиняли броньованими дверима. *Біофідбеком* користується також «польський орел» – Адам Малиш (чемпіон світу у стрибках з трампліну)⁴.

Але повернімося до нашого йога. Чому одним притаманні такі і подібні таланти, а більшості з нас (принаймні тому, що пише ці слова) на жаль ні? Тут принципово є постановка питання про видову природу людини.

Видова природа людини

Всупереч креаціоністичному погляду (який особливо модний в південних штатах США) найімовірніше нашим предком була мавпа. Людський вид з точки зору зоологічної систематики належить до класу ссавців і ряду приматів⁵. Тому людина еволюційно дуже близько споріднена з людиноподібними мавпами, які також належать до цього ряду і нині представлені орангутангом, горилою та шимпанзе. Особливо близько ми споріднені з шимпанзе. Без всяких сумнівів це довели дослідження ДНК, згідно з якими людська спадкова речовина і спадкова речовина шимпанзе загалом у 99% ідентичні.

1 A. Wierciński, *Magia i religia. Szkice z antropologii religii*, Zakł. Wyd. Nomos, Kraków 1994, s. 36.

2 Біофідбек (biofeedback) – тобто біологічний зворотній зв'язок, який за допомогою електронної апаратури дозволяє свідомо впливати на процеси, яких у повсякденному житті людина не контролює – спосіб дихання, працю м'язів, температуру тіла, електричну реакцію шкіри, а навіть частоту роботи мозку. Він може використовуватися для самообстеження та контролю над автономними функціями тіла, такими як серцебиття чи артеріальний тиск. Допомогає набутти вміння розслаблятися та зосереджуватися, вчить, як подолати стрес, як контролювати фізіологічні процеси в такій мірі, що це може здаватися неможливим, таким чином біофідбек полегшує функціонування в екстремальних умовах.

3 N. Drury, *Psychologia transpersonalna. Ludzki potencjał*, Zysk i S-ka Wydawnictwo s.c., Poznań 1995, s. 116.

4 До м'язів Адама Малиша «підключають електроди. Міряють напруження м'язів, шкірно-гальванічний опір, глибину дихання, пульс. Дані реєструються за допомогою комп'ютера, підключеного до фізіореєратора. Перетворені результати з'являються на екрані в графічній формі – так, щоб спортсмен міг їх спостерігати. Таким чином він може вчитися, наприклад, як напружувати окремі м'язи під час польоту». (K. Olejnik, *Polski kondor. Jak stworzono Adama Małyszka*, „Wprost”, 13 stycznia 2002, s. 71.)

5 Сюди відносяться напівмави і мавпи, в т.ч. і людиноподібні.

Виявилось, що серед 3 мільярдів нуклеотидів – частинок, з яких складається наше ДНК – аж 2 мільярди 965 мільйонів ідентичні. Різниця, що стосується решти 35 мільйонів, тобто тільки трохи більше, ніж 1%, призводить до того, що людина відрізняється від шимпанзе (їхні дороги розійшлися 6 мільйонів років тому), а це тільки в 10 разів більше, ніж відрізняються два представники гомо сапієнс один від одного⁶.

Тому не дивно, що як у відношенні до анатомічних, фізіологічних і поведінкових рис, так і до психічних, людина проявляє надзвичайну подібність до людиноподібної мавпи⁷.

А тепер перейдемо до визначення особливостей видової природи людини.

На думку професора Анджея Верцінського, вона ґрунтується на *поляризації людини на психо-тілесну тваринну сторону (мавп'ячу), якби еволюційно «готову», і на психо-мозковий людський потенціал, «розплив» (реалізація) якого модифікує цю тваринну сторону*⁸.

При чому цю особливість слід розуміти динамічно.

В межах цієї поляризації можна передбачити три типи відношень:

- 1) тваринна сторона всебічно переважає над людським потенціалом,
- 2) тваринна сторона переважає частково, тому що людський потенціал реалізується нерівномірно (мозаїчна спеціалізація) і,
- 3) людський потенціал здійснює всебічний «розплив», а тваринна сторона йому підлягає⁹.

Тепер займемося точнішим визначенням, чим є тваринна сторона, а чим власне людська. На таблиці представлена поляризація видової природи людини¹⁰.

Природа мавпи	Людський потенціал
1. Тілесне Ego: централізоване представлення власного тіла, безпосередньо зв'язана з емоційними стереотипами через відчуття і архетипи	1'. Інтуїтивне Ego: централізоване представлення асоціативних стосунків (мисленнєве представлення), відділене від відчуттів і архетипів шаром символічних уявлень; відкриття і кореляція елементів уявлення та інтуїції – фантазіювання та абстрактне мислення
2. Екстраспективна свідомість, в якій переважає сприйняття, емоції та настрої, екстравертизуючі дії та вчинки; «мавпа тільки знає та відчуває»	2'. Інтроспективна та рефлексивна свідомість, яка містить уявлення, думки (поняттєву інтуїцію) і волевиявлення, а також впливає на розподіл асоціативної сили; «людина знає, що знає і відчуває, що відчуває, а також керує своєю психічною активністю»
3. Предметно-аналітичне настановлення: «світ множини різних предметів»	3'. Процесуально-синтетичне настановлення: «світ змінний та взаємозв'язаний»; шукання змісту в усьому (одного вияснюючого принципу)
4. Життя в часі відчуттєво-емоційної сучасності «психічна щілина сучасності»	4'. Життя в часі інтроспективної троїстості: минуле пам'яті, сучасне відчуттів і предикативне майбутнє: «плинний психічний час»

6 S. Zagórski, Znamy geny szympansa, „Gazeta Wyborcza” Czwartek 1 września 2005, s. 16. (До згаданого 1% слід додати теж інші значні зміни – «додаткові вставки, випадання деяких фрагментів чи перестановка в будові хромосомів, завдяки яким наш вид є на 96% генетичними копіями». – там же).

7 Шимпанзе (і не тільки) притаманна цілеспрямована інструментальна поведінка та здатність її позагенетичної передачі шляхом наслідування, а також здатність творчого використання жестової мови глухонімих у комунікації один з одним.

8 A. Wierciński, Magia i religia. Szkice z antropologii religii, op. cit., s. 27.

9 Там же.

10 Там же, s. 30-31; A. Wierciński, Człowiek i symbolizacja - credo antropologa, [w:] Miscellanea Philosophica Rok 2, No. 3, 5/1998, Studia i Materiały Wydziału Zarządzania i Administracji WSP im. J. Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 1998, s. 13.

5. «Наївний реалізм» сприйняття; щонайбільше діагностичні та емоційні сумніви	5'. Пізнавальний критицизм та усвідомлення необхідності перевірки; усвідомлення простору Невідомого
6. Психічне «занурення» у виконуваній діяльності	6'. Психічна «дистанція» по відношенню до виконуваної діяльності за посередництвом «внутрішнього дискурсу»
7. Впізнавання за допомогою природніх рецепторів	7'. Впізнавання за допомогою технічних рецепторів та вимірювальної апаратури або ініціативно видозміненого власного тіла
8. Індивідуалізація шляхом з'єднання генетичної пам'яті з суспільною пам'яттю, набутою в стадії	8'. Персоналізація шляхом з'єднання генетичної пам'яті з культурно-соціальною пам'яттю, а також можливість індивідуалізації
9. Перевага інстинктів у спонтанній та обмеженій винахідливості	9'. Креативна раціоналізована або евристична винахідливість – наочно-мисленнєве творення цільових моделей
10. Залежність від біологічних потреб самозбереження та збереження виду, викликаних відчуттями, процесами самокоіпенсації або включенням елементів генетичної програми: «керування ззовні та знизу»	10'. Потреба загального пізнання світу (світогляду) та потреба відчуття сенсу (доцільності) життя; культурне формування нових потреб: «керування зсередини та зверху»
11. Емоційне мотивування дій та вчинків згідно з емоційними цінностями (діяльність за принципом приємності – неприємності) – реактивність	11'. Волітивне мотивування, кероване цільовими моделями та їхня ієрархізація (створення систем цінностей), що відкриває можливості для самообмеження (аскетичні практики) – довільність дій
12. Вчинки детермінаційно «підштовхуючі» до даного вимушеного стану (каузалізм)	12'. Вчинки «притягувані» ціллю, тобто усвідомленою моделлю майбутнього (фіналізм)
13. Автоцентризм і/або непотичний (іноді реципрокальний) альтруїзм	13'. Zobov'язуючий альтруїзм, включаючий неспоріднених осіб, ворогів, а навіть абстрактні ідеї
14. Експлуатація природнього середовища	14'. Технічне творення нового середовища або відрив від середовища шляхом утворення ініціативно перетвореного організму
15. Прив'язанність до екологічної ніші	15'. Спрямованість на незнане середовище

На думку професора Верцінського, тваринна, тобто мавп'яча сторона людини буде перш за все відрізнятися свідомістю, зосередженою на «тілесному Его», на *відчутті самоідентифікації*, чуттєвою основою якого є представлення власного тіла. У ній переважають чуттєві враження, тому є *екстраспективною* («мавпа тільки знає і відчуває»). Це супроводжується перевагою зору та дотику долонею (що притаманно приматам), а це веде до бачення ніби через «психічну щілину сучасності» (широке бачення просторове, але дуже вузьке в часовому плані). Світ представляється як *множина повністю відділених одна від одної речей*. Все життя спрямоване тут на пристосувальне задоволення біологічних потреб *особистого виживання та збереження виду*, чому сприяє *мотивування емоційними цінностями*, тобто діяльність за принципом приємності / неприємності. Регульована таким чином поведінка відзначається з одного боку *автоцентризмом* (інакше зоологічним індивідуалізмом), а з другого *непотичним альтруїзмом*, тобто скорельованим зі ступінню генетичної спорідненості і/або *реципрокальним альтруїзмом* («я приношу жертви і очікую

того ж від адресата»)¹¹.

Водночас, *специфічно людській стороні* притаманна *інтроспективно-рефлексивна свідомість*. Це значить, що вона здатна не тільки усвідомлювати чуттєві сприйняття, емоції та настрої, але також уявлення, думки та волевиявлення, а також у принципі вона здатна керувати розподілом асоціативної сили, згідно зі словами «людина знає, що знає і відчуває, що відчуває, а також інтенціонально впливає на свою психічну активність». Цей власне людський рівень свідомості зосереджений на «Інтуїційному Его», іншими словами на безобразному централізованому представленню поля асоціацій. Їхнє збудження у свідомості набуває форми «чистих думок» (інтуїційних понять, які реєструють *відношення*, а не об'єкти). «Інтуїційне Его» це мисленнєве відчуття самоідентифікації¹².

Інтроспекція є своєрідним мостом між усвідомлюваним у пам'яті *минулим* і передбачуваним *майбутнім* понад відчуттєвою *сучасністю*. Завдяки цьому ми живемо з почуттям «спливаючого» часу. А *рефлексія* (у цьому значенні – можливість впливання на власну психічну активність) дає можливість ізолювання та іншому, ніж раніше, асоціативного поєднання елементів уявлень та мислення, тобто створює можливість для *фантазії* і *абстрактного мислення*. Таким чином рівень власне людської свідомості відділяється від сфери сприйняття та емоцій за допомогою різноманітних *символічних означень*, перш за все вербальних¹³.

На відміну від «наївного реалізму» мавпи, людська сторона характеризується *пізнавальним критицизмом* з усвідомленням того, що ще не знане або взагалі непізнаване, а також з потребою підтвердження вірогідності того, що все пізнане. Потенційна свобода асоціацій створює можливість уявлено-мисленнєвого творення *цільових* моделей різного типу діяльності та їхнього ієрархічного упорядкування. Вони можуть реалізуватися навіть *всупереч* вродженим емоційним цінностям мав'ячої сторони, тому що людський рівень свідомості має силу *волітивної мотивації*, завдяки якій стала можливою *самообмежуюча* поведінка (аскетична практика), спрямована проти тваринної сторони. Така ситуація створює також можливість реалізації поведінки у ключі *альтруїстичного* (безкорисливого) *обов'язку*, що може стосуватись неспоріднених осіб, ворогів і навіть самопожертви задля абстрактної ідеї. Понад потреби тваринного виживання та збереження виду виростають також специфічно людські потреби *загального пізнання світу та відчуття сенсу (цілеспрямованості) життя*¹⁴.

Найбільш імовірно, що психомозковий потенціал людства був введений в людиноподібну мавпу на рівні *австралопітека*, який згідно з даними палеоантропології виник близько 5,5 млн років тому в Східній та Південній Африці. Це були істоти з випрямленим, майже людським тілом, що пересувалися на двох ногах, але мали мавп'ячу голову та мозок. Вони жили в умовах саванни або степу, а їхній рослинний раціон був збагачений м'ясом, яке походило з «дрібного мисливства» або труподства. Ці антропоїдні види були найбільш еволюційно розвинутими з усіх наближених до людей *приматів*. Вони мали вільні від локомоційної функції руки, що сприяло розвитку наступних інструментальних функцій. У таку «квазі-людину» і міг бути введений психомозковий потенціал людства. Цей додаток з'явився скоріше за все в результаті хромосомної мутації (відомої під назвою *центричної фузії*) близько 2 млн. років тому, тобто якраз тоді, коли поруч з австралопітеками виникли викопні форми названі «*Homo habilis*» (тобто «людина вміла»). Внаслідок згаданої мутації було подолано «**рубікон**» **величини людського мозку**¹⁵, тобто 700-800 см³. У черепній

11 A. Wierciński, Magia i religia. Szkice z antropologii religii, op. cit., s. 29

12 Там же.

13 Там же, s. 29 і 32.

14 Там же, s. 32.

15 У зв'язку з відкриттям в 2003 році останків *Homo floresiensis* на індонезійському острові Флорес до ствердження «рубікону» величини людського мозку на рівні 700-800 см³ необхідно ставитись обережно. Завдяки своєму зросту (1 м) цей вид називають «хоббітом». Маючи мозок об'ємом 380 см³, тобто менший, ніж мозок шимпанзе і горил, вони могли виготовляти знаряддя праці та користуватись вогнем. Знайденим останкам хоббіта 18 тисяч років, хоча досить вірогідно, що вони заселяли острів Флорес вже 800 тисяч років тому. Будова черепа (низьке чоло, міцні лобні виступи), зубів і навіть структура мозку, незважаючи на його дивовижно малий розмір, найбільше нагадує *Homo erectus*, що жив від 1,9 млн до 25 тисяч років тому. (Hobbit: ewolucyjne trzęsienie ziemi, 21 odkryć XXI wieku Nr 10, dodatek do: „Gazeta Wyborcza” Piątek 31 marca 2006, Nr 77.5085.; Por.: M. Ryszkiewicz, Nowy mały człowiek, „Gazeta Wyborcza” Czwartek 28 października 2004, s. 13; J. Stradowski, Planeta Hobbitów. Re-

коробці вперше можна було зауважити психомоторний центр мови Брока та відповідні структури лобної та тім'яної кори¹⁶.

Можна висунути тезу, що ми настільки люди, наскільки реалізуємо цю нову для нас якість – свій психомозковий потенціал. Постає питання: що на горизонті? Може щось на зразок святості отця Піо з Сан Джованні Ротондо, відомого стигматика, що жив, харчуючись самими облатками, якого нібито бачили у той сам час в різних місцях (тобто він мав здатність до біолокації). 2 травня 1999 року він був беатифікований, а згодом – 16 червня 2002 року канонізований Яном Павлом II¹⁷. А може навіть (хоча це може звучати як ересь) – певний стан «боголюдства»? Ісус Христос з цієї перспективи став би не тільки Сином Божим, Спасителем, а також Тим, хто повною мірою реалізував свій психомозковий людський потенціал.

Розпочнімо від аналізу обмеженості соціобіологічного підходу до людської природи.

Обмеженість соціобіологічного підходу до людської природи

І знову цитата – цього разу вона стосується зустрічі двох братів після 32 років розлуки (від себе додамо, що це не були йоги, але зате однойцеві близнюки, тобто природні клони, розділені після усиновлення у трирічному віці):

«Адам П. приїхав до Варшави на початку лютого, у п'ятницю. Без жінки, без дітей і батьків. – У нас є цілі два дні – тишився, вітаючи брата.

Ришард В. розповідав брату про дитинство:

- Батько помер, коли мені було сім років, я добре його пам'ятаю. Мене не було на похороні, тому що якраз тоді я хворів свинкою.

- Свинкою? – здивувався Адам П. – Я також хворів свинкою. Це було на початку першого класу, і я не міг піти на перший дзвінок. Я дуже переживав.

- Мій батько помер під кінець серпня.

- Ми хворіли тою самою хворобою одночасно?

- Виходить, так.

- У мене був струс мозку – сказав Адам П. – Я впав з велосипеда на асфальт

- Це було весною, у восьмому класі – випередив його Ришард В., а у його брата все більше закруглювалися очі. – Я не міг дихати, невідомо чому. Мама викликала швидку, я втратив свідомість.

Кілька насупних годин вони встановлювали збіги і подібності: у обох були проблеми з математикою. Вони читали Марка Твена, Центкевичів, Джека Лондона, потім Хемінгуея. Не любили фізкультуру, а найбільше – футбол. Зараз їздять на лижах, досить добре плавають, люблять пиво, горілку п'ють тільки з тоніком, а від віскі їх нудить. Ришард курил з п'ятнадцяти, а Адам – з шістнадцяти років. Кинули обоє у день тридцятиріччя. Терпіти не можуть смаку кориці та цукерок з анисом. Не їдять рибу і свіжий перець. Їм подобається запах прасованої білизни: свіжо випраного льону змішаного з гарячою парою. Коли були малі, бігали до прасувальні білизни і на автозаправочну станцію, бо обоє люблять запах бензину.

Коли вони заходять у туалет, завжди спочатку миють руки. А після себе обов'язково опускають покришку. – Моя жінка каже – сміявся Адам П. – що це серед чоловіків приємний виняток»¹⁸.

Завдяки тому, що окремо виховані близнюки є дуже добрим об'єктом дослідження ролі генетичних та суспільних чинників у формуванні поведінки людини, ми знаємо, що ця історія не виняткова. Випадок такого типу – про долю братів, що зустрілись уже в дорослому віці як вусачі-пожежники – описувався в „Scientific American” (в Польщі часопис виходить під назвою „Świat Nauki”)¹⁹.

Як пояснити такого роду збіг обставин?

wolucja w ewolucji człowieka, „Wprost” 7 listopada 2004, s. 88-89.)

16 A. Wierciński, Magia i religia. Szkice z antropologii religii, s. 33.

17 G. Giacomelli, Serce Ojca Pio, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2003, s. 19.

18 W. Tochman, Nieobecność, „Duży Format” Nr 13/674, 27 III 2006, s. 11 (Gazeta Reporterów „Gazety Wyborczej”). Reportaż Nieobecność pochodzi z tomu Wojciecha Tochmana Schodów się nie pali (книга є фіналісткою Літературної Премії NIKE 2001).

19 F.B.M. de Waal, I natura, i kultura!, „Świat Nauki” Styczeń 2000, s. 59.

Що є вирішальним для поведінки людини: гени чи вплив оточення? Ми давно вже відкинули цю дихотомію і визнали, що як одне, так і друге²⁰. Залишається однак питання, чи гени та соціалізація є єдиними чинниками?

Відомо, що багато хвороб має джерело у неякісному генетичному матеріалі (навіть причини деяких поганих звичок, оскільки нібито було виявлено ген нікотинізму). Але чи кодується генетично (як це було у багатьох однойцевих близнюків) вибір професії, ім'я, яке ми даємо дитині, чи порода собаки, яку ми собі заводимо? Це, мабуть, були б занадто сміливі припущення. Відповідь, можливо, слід шукати не лише в генах і соціалізації.

Які ж інші чинники можуть на це впливати?

Так от, тут можна говорити про своєрідне морфогенетичне поле, поле формованої причинності²¹ у платонському розумінні. Кожна дія одного з близнюків змінює потенціал цього поля, модифікує його і таким чином відбивається на поведінці другого близнюка. Можна сказати, що діяльність близнюків проходить по зворотньому зв'язку згідно з ідеєю схеми, автором якої є один з найвідоміших сучасних математиків і фізиків платонік Роджер Пенроуз²².

За цією гіпотезою слідує звичайно і наступна, більш узагальнююча – не тільки однойцеві близнюки можуть бути один з одним нерозривно зв'язані. Усе, що існує, функціонувало би в рамках зворотнього зв'язку, впливаючи на долю одне одного.

Проблема, звичайно, заключається у тому, що на сьогоднішній день нічого не відомо про існування медіуму, який є посередником такого типу інформації. Це напевно не електромагнітні впливи, ані будь-які інші відомі нам засоби посередництва. Невідомим залишається також спосіб спілкування. Хоча є щось, що можна запропонувати – під час однієї з розмов, яві велися ще на Кафедрі загальної антропології факультету управління і адміністрування Свентокшиської академії професор Анджей Верціньський описав можливий механізм, управляючий процесом самоузгодження життя розділених однойцевих близнюків. Значний вклад могли б мати наші ДНК, а точніше їхні частини, т.зв. «сміттєва ДНК», яка займає близько трьох четвертих геному людини²³.

20 Див. там же, с. 59-63.

21 Морфогенетичне поле Руперта Шелдрейка – «гіпотеза формованої причинності»: згідно з думкою Р. Шелдрейка (A New Science of Life^ The Hypothesis of Formative Causation? 1981) системна конструкція не тільки кожного організму, але навіть кожної складної хімічної реакції з часом закріплюється за допомогою структурної взаємодії між подібними формами існування, яку неможливо зареєструвати на вимірвальній апаратурі і яка відбувається виключно на рівні їхньої форми – ця взаємодія називається «формотворчим резонансом». Взаємодія проходить на території, яку він називає «морфогенетичним полем», наприклад, якщо один шимпанзе набуває вміння користуватися якимось корисним знаряддям, і коли кілька інших представників шимпанзе у процесі навчання також набуває це вміння, то така їхня поведінка увійде у взаємний резонанс і збагатить морфогенетичне поле шимпанзе. У результаті цього усі шимпанзе на світі без взаємних контактів у швидкому темпі «відкриють» вміння користуватися новим знаряддям. Хоча якийсь час тому оголошено конкурс на перевірку теорії Руперта Шелдрейка, поки що нікому не вдалося підтвердити існування морфогенетичного поля (поодинокі прецеденсні результати ніколи не були повторені і підтверджені). (A. Zamojski, New Age: filozofia, religia i paranauka, Zakł. Wyd. Nomos, Kraków 2002, s. 59-60)

22 Тут використано «Рис. 3.3. Три світи і три таємниці» з праці згаданого Роджера Пенроуза (за участю Абнера Шімоні, Ненсі Картрайт і Стівена Хоукінга) під редакцією Малькольма Лонгеіра, Makroświat, mikroświat i ludzki umysł, Prószyński i S-ka, Warszawa 1997, s. 102.

23 Виявляється, що в людському генетичному записі гени, які несуть інформацію про будову окремих білків, розміщені дуже нерівномірно. У деяких частинах вони тісняться один на одному, а у деяких їх майже зовсім немає. Замість генів там знаходиться якраз «сміття» – довгі ряди, які повторюються і нічого не кодують (так принаймні вважають науковці на сьогоднішній день). Такі генетичні пустки займають близько трьох четвертих геному людини, який – як донедавна вважали науковці – складався із близько 100 тисяч генів, але згідно з результатами нових

Усе це приводить нас до системного холистичного бачення реальності, у рамках якого ми б користувались (або самі були б) специфічним біологічним апаратом, одночасно передаючим і сприймаючим узгоджуючі сигнали, що складався би зі смітєвої ДНК, узгодженої з усією біосферою (чи навіть з усім існуючим) за принципом співвідношень платонського типу. Ми мали б своє місце у цій сітці ідей, накладеній на біосферу, в цьому розумовому шарі, в т.зв. *ноосфері*²⁴ (згідно з теорією французького єзуїта отця П'єра Тейяра де Шардена (1881-1955), філософа і теолога, палеонтолога і геолога, автора філософсько-релігійної теорії, названої християнським еволюціонізмом)²⁵.

ЛІТЕРАТУРА

1. De Waal F.B.M, *I natura, i kultura!*, „Świat Nauki” Styczeń 2000.
2. *Dokopali się do naszego DNA*, 21 odkryw XXI wieku Nr 4, dodatek do: „Gazeta Wyborcza” Piątek 24 marca 2006, Nr 71.5079.
3. Drury N., *Psychologia transpersonalna. Ludzki potencjał*, Zysk i S-ka Wydawnictwo s.c., Poznań 1995.
4. Giacomelli G., *Serce Ojca Pio*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2003.
5. *Hobbit: ewolucyjne trzęsienie ziemi*, 21 odkryw XXI wieku Nr 10, dodatek do: „Gazeta Wyborcza” Piątek 31 marca 2006, Nr 77.5085.
6. Olejnik K., *Polski kondor. Jak stworzono Adama Malysza*, „Wprost”, 13 stycznia 2002.
7. Penrose R., *Makroświat, mikroświat i ludzki umysł*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1997.
8. Ryszkiewicz M., *Nowy mały człowiek*, „Gazeta Wyborcza” Czwartek 28 października 2004.
9. Stradowski J., *Planeta Hobbitów. Rewolucja w ewolucji człowieka*, „Wprost” 7 listopada 2004.
10. Teilhard de Chardin P., *Fenomen człowieka, Pisma*, t. 4, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1993.
11. Teilhard de Chardin P., *Serce materii*, [w:] *Pisma*, t. 3, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1987.
12. Tochman W., *Nieobecność*, „Duży Format” (Gazeta Reporterów „Gazety Wyborczej”) Nr 13/674, 27 III 2006.
13. Wierciński A., *Człowiek i symbolizacja - credo antropologa*, [w:] *Miscellanea Philosophica* Rok 2, No. 3, 5/1998, Studia i Materiały Wydziału Zarządzania i Administracji WSP im. J. Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 1998.
14. Wierciński A., *Magia i religia. Szkice z antropologii religii*, Zakł. Wyd. Nomos, Kraków 1994.
15. Zagórski S., *Znamy geny szympansa*, „Gazeta Wyborcza” Czwartek 1 września 2005.
16. Zamojski A., *New Age: filozofia, religia i paranauka*, Zakł. Wyd. Nomos, Kraków 2002.
17. Zamojski A., *Porządek i Bezląd w świetle ewolucjonizmu chrześcijańskiego Pierre’a Teilharda de Chardin*, *THE PECULIARITY OF MAN* Vol. 8, Wydawnictwo Zakładu Antropologii Historycznej Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Zakładu Antropologii Ogólnej i Politycznej Inst. Nauk Politycznych Wydziału Zarządzania i Administracji AŚ w Kielcach, Warszawa-Kielce 2003.

Переклад українською мовою Лени Лецак

досліджень, число людських генів однак складає ненабагато більше, ніж 30 тисяч. (Por. *Dokopali się do naszego DNA*, 21 odkryw XXI wieku Nr 4, dodatek do: „Gazeta Wyborcza” Piątek 24 marca 2006, Nr 71.5079)

24 Утворення ноосфери є наслідком ноогенезу – четвертого критичного моменту космогенезу П. Тейяра де Шардена (перший – це літогенез, в результаті якого утворюється літосфера, другий – біогенез, наслідком якого є біосфера, а третій пов’язується з антропогенезом і утворенням антропосфери). На тему ноосфери, її матеріалу і еволюції див. P. Teilhard de Chardin, *Serce materii*, [w:] *Pisma*, t. 3, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1987, s. 279-288; P. Teilhard de Chardin, *Fenomen człowieka, Pisma*, t. 4, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1993, s. 153-171.

25 Див. A. Zamojski, *Porządek i Bezląd w świetle ewolucjonizmu chrześcijańskiego Pierre’a Teilharda de Chardin*, *THE PECULIARITY OF MAN* Vol. 8, Wydawnictwo Zakładu Antropologii Historycznej Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Zakładu Antropologii Ogólnej i Politycznej Inst. Nauk Politycznych Wydziału Zarządzania i Administracji AŚ w Kielcach, Warszawa-Kielce 2003, s. 117-125.